

Кривичноправна заштита архивске грађе у Краљевини Југославији 1918-1941

АПСТРАКТУМ: Овај рад бави се стањем кривичноправне заштите на основу прописа о архивистичкој делатности и архивима, те општих кривичноправних прописа у Краљевини Југославији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: заштита архивске грађе, кривичноправни прописи, Краљевина Југославија

Развијено законодавство једне државе о кривичноправној заштити архивске грађе у архивистичкој теорији и пракси представља један од битних предуслова за проучавање и примену тих мера које свака држава, као вид репресије, чини у погледу очувања најаутентичнијих извора свога постојања и деловања у одређеним политичким, економским и друштвеним околностима.

Кривичноправна одговорност зарад заштите архивске грађе у законодавствима држава регулише се углавном двојаким прописима и то: прописима о архивистичкој делатности и архивима; и општим прописима о кривичној одговорности. И овај рад ће ту проблематику разматрати преко основне поделе.

1) Кривичноправна заштита архивске грађе из прописа о архивистичкој делатности

У Краљевини Југославији, после њеног настајања уједињењем територија две државе које су и пре тога имале државни субјективитет (Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе) и више територија које су пре тога припадале другим државама (Хрватска, Далмација, Славонија, Словенија и др.), на питања из архивистичке делатности примењивао се Закон о држав-

ној архиви који је донет у Краљевини Србији 1898. године¹. Стога што за време трајања те државе, од 1918. па до 1941. године, у њој није донет закон нити било који други пропис који би та питања регулисао и који би важио за целу државу (изузевши када је реч о архивској грађи Министарства иностраних послова и дипломатско-конзуларним представништвима у иностранству).

Међутим, поуздано се може рећи да се наведени закон о државној архиви стварно примењивао само за територију бивше Краљевине Србије. За области које су ушле у састав југословенске државе а пре тога су биле самосталне државе или делови територија других држава (Краљевина Црна Гора, Хрватска, Далмација, Славонија, Словенија и др.), такав став се не може имати. Наиме, за архивистичку делатност и питања архива на неким од тих територија пре уједињења о томе нису постојали посебни прописи. Постоје неки подаци да су у Краљевини Црној Гори крајем деветнаестог и почетком двадесетог века донесена правила и упутства о уређењу државног архива, но свакако та правила нису од интереса за тему овог рада, те их приређивач није ни истраживао. Тамо где су о томе постојали прописи, држава у чијем саставу су поједине територије биле пре уједињења (Хрватска, Далмација, Славонија, Словенија и др.) у пракси су се и после уједињења примењивали прописи тих држава (Аустроугарска, Италија).

У оквиру прописа из области архивистичке делатности који регулишу и кривичноправну заштиту архивске грађе овим радом обрадићемо одговарајуће одредбе из Закона о државним архивама Краљевине Србије, те из јединог прописа који је донет у Краљевини Југославији и односио се само на део архивске грађе те државе – на архивску грађу Министарства иностраних послова и дипломатско-конзуларних представништава у иностранству.

Кривичноправну заштиту Закон о државним архивама Краљевине Србије регулише члановима 17. и 18, који гласе:

- члан 17. *“Ко од чиновника и служитеља Државне архиве намерно упропасти, преиначи, или, без надлежног одобрења по чл. 9. овог закона², изда коме какав докуменат од знатније вредности или од оних што нису за јавност, било у целини или почесно и у изводу; а тако исто и онај, који би од таквих докумената правио за себе или другог збирку без одобрења, - казниће се по § 86. казног законика”³;*

- члан 18. *“Чиновници Државне архиве не смеју преписивањем, аутографисањем, фотографисањем или ма којим другим начином копирања докумената Државне архиве правити какве збирке за себе или за друге, ни од*

---

¹ “Службене новине Краљевине Србије” – 271/1898.

² Члан 9 Закона прописује да се документи из Државне архиве могу прегледати и објављивати у изводу или целини само по одобрењу државног архивара (управника Државне архиве), а они знатније вредности и они што нису за јавност, само по одобрењу министра просвете.

³ У то време Казнени законик Краљевине Србије – види и други део овог рада.

оних докумената мање важности који су обухваћени чланом 17. овог закона, ако за то немају одобрење министра просвете и црквених дела.

Ко од чиновника и служитеља Државне архиве уради противно првом одељку овог члана казниће се затвором од једне до пет година."

На основу чланова 11. и 12. Закона о архивима Министарства иностраних послова и дипломатских и конзуларних заступништава Краљевине Југославије у иностранству из 1930. године⁴, за кривичноправну заштиту те архивске грађе предвиђена је примена члана 102. Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије из 1929. године⁵. Тај закон је ближе одредио шта се сматра под објављивањем докумената и предвидео је да се под заштитом докумената обухватају и сви оверени или неоверени преписи, факсимили, изводи, наводи, преводи, и др.

2) Општи кривичноправни прописи

Други део овог рада обухвата опште кривичноправне прописе који су се у Краљевини Југославији примењивали, а који на посредан или непосредан начин регулишу и питања кривичних дела везана за заштиту архивске грађе (различитих докумената или, понекад, и збирки, како их ти прописи називају).

И овде можемо правити разлику између два периода у развоју и примени кривичног законодавства у земљи. И то период од 1918. до 1929. године и после 1930. године, када је донет, односно када је ступио на снагу Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије.

У првом периоду, у погледу кривичноправног законодавства у Краљевини, дакле пре доношења Кривичног законика који је важио за целу земљу, имамо више прописа из те области који су се примењивали у појединим њеним деловима – на појединим територијама, а доношени су и пре уједињења (пре 1918. године).

За тај период обрадићемо одредбе из Казненог законика Краљевине Србије, које се односе на заштиту докумената.

Казнени законик Краљевине Србије (Криминални или казнителни законик за Књажевство Србију) донет је 29. марта 1860. године. Законик је касније неколико пута мењан⁶.

У параграфу 86. тога закона предвиђено је:

"Робијом⁷ од пет до двадесет година казниће се онај ко:

⁴ "Службене новине КЈ" 83-XXXII/1930.

⁵ "Службене новине КЈ" 33-XVI/1929. О том законнику више у другом делу овога рада.

⁶ Види "Казнени законик и кривични судски поступак Краљевине Србије" аутора Гојка Никетића, издање Књижара и издавача Геце Кона у Београду, 1911. године.

⁷ Казна робије и казна затвора разликују се у погледу извршења. Наиме, робија се извршава у нарочитим за то опремљеним казним заводима и под знатно строжим режимом у

а. тајне државне или таква документа и извешћа о предметима, за које зна да интерес државе захтева да се у тајности чувају, изда или саопштити страниј влади или њеним агентима;

б. (изостављено као непотребно);

в. на штету српске државе уништити, преиначити или прикрије документа или доказе у опште о односима Србије према страниј држави, или то учини с документима у опште о државним тајнама;

г. (изостављено као непотребно).

Ако ово учини из нехата, учинилац ће се казнити затвором.”

У параграфима 85, 85-а, 85-б и 86-б. кривично правној заштити подлежу за време рата и мира планови ратних операција, планови о војним тврђавама или утврђењима, планови војних вежби и др. документа;

- у параграфу 104-в. предвиђено је:

“Ко документа, акта, званичне протоколе, регистре или друге предмете, који се на каквом јавном месту чувају, или су каквом званичнику на чување предани, уништити или прикрије, да се казни затвором од једног до осамнаест месеци, уколико не би у поједином случају дело у већи род кривича прелазило.

Ако је то из користољубља учињено, осудиће се и на губитак грађанске части”;

- у параграфу 111. предвиђено је:

“Казниће се робијом до десет година чиновник, који за добит своју или другога, или на штету других, ...(део текста изостављен као непотребан)... добре писмене исправе које су му по служби његовој поверене или по истој приступне, преиначити, повреди, уништити или сакрије”;

- према параграфу 143. казниће се и свештеник уколико незаконите радње утврђене у параграфу 111. учини приликом завођења у протоколе црквене или приликом издавања извода из ових;

- у параграфу 113. предвиђена је заштита рачуна, протокола или других финансијских књига за контролу примања и издавања за случај да се преиначе или униште;

- у параграфу 117. предвиђено је:

“Чиновник, који лакоумно открије званичну тајну, која му је по звању или нарочито поверена, и за коју зна, да закон или интерес јавне службе захтева да се никоме не казује, као и који службено поверени му акт или документ на штету или повреду оног, кога се тиче, другоме противдужносно саопштити, да се казни затвором од два месеца до једне године; а ако

злонамерно то учини, да се казни по величини пакости и штете затвором од две до пет година”;

- у глави четрнаестој (параграфима 147-153.) предвиђено је низ кривичних дела *“о злочинствима и поступлењима због неистинитих исправа” (састављање лажних и кривотворених исправа, преизначење правих исправа)*. Под исправом се подразумева *“свако писмено које је од важности за доказ о уговорима, наређењима, обавезностима или ослобођењима, и уопште служи за доказ права и правних одношења”*.

- у параграфу 223. предвиђена је заштита од крађе, између осталог и *“кад ко обије и поара цркве, манастире и јавне збирке за науку, художество и уметност”*. Ово кривично дело се третира као опасна крађа, без обзира на величину (вредност) украденог предмета, па се предвиђа робија до 10 година;

- у параграфу 254. у оквиру кривичних дела *“преваре”* предвиђена је казна затвором најмање три месеца или у новцу до пет стотина талира, а поред тога и губитак грађанске части, *за онога ко туђе исправе уништи, повреди или прикрије*.

***

Све што је напред наведено у односу на кривичноправну заштиту архивске грађе према Кривичном законнику Краљевине Србије, а до доношења Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, важило је за територије бивше Краљевине Србије. На територијама бивше Краљевине Црне Горе, Хрватске и Славоније кривична одговорност (па самим тим и одређена одговорност везана за архивску грађу) била је регулисана прописима који су за ове територије донети у време њиховог егзистирања као самосталних држава или у саставу аустроугарске државе. Ово се види из Уредбе о измени казног закона и казног поступка у Хрватској и Славонији која је донета 22. јуна 1921. године⁸. Овом уредбом измењене су неке одредбе следећих прописа који су важили на тим територијама: Казнени закон од 27. маја 1852. године; Казнени закон од 29. децембра 1886. године; Измене казног закона од 29. јануара 1918. године; и Казнени поступак од 17. маја 1875. године.

Указом од 23. јуна 1922. године ти закони су такође мењани тада донетим Законом о изменама казног закона и казног поступка на територији Банског стола у Загребу⁹.

Исто тако и на територији Босне и Херцеговине, такође до доношења Кривичног законика Краљевине Југославије, примењују се кривични прописи донети док је та територија била у саставу Аустроугарске државе што

⁸ “Службене новине КСХС” 146/121

⁹ “Службене новине КСХС” 18-1/1923.

се види из Уредбе донете 22. јуна 1921. године¹⁰ о измени и допуни казненог закона о злочинствима и преступима за Босну и Херцеговину (донет у Бечу 16. септембра 1917. године). Наведени аустроугарски закон за Босну и Херцеговину мењан је и Законом о изменама и допунама од 30. јануара 1922. године¹¹.

***

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије донет је 27. јануара 1929. године,¹² а ступио је на снагу (добрио је обавезну снагу) 1. јануара 1930. године на основу Закона од 16. фебруара 1929. године. Њиме се стављају на снагу и уводе у живот Кривични законик, Законик о кривичном судском поступку и Закон о извршењу казне лишења слободе¹³. У члану 4. тог закона предвиђено је да, кад Кривични законик добије обавезну снагу, престају да важе сви општи кривични законици, међу њима и: Криминални (казнителни) законик за Књажевство Србију од 28. марта 1860. године; Кривични законик за Краљевину Црну Гору од 23. фебруара 1906. године; Казнени (кривични) закон о злочинствима и преступима за Босну и Херцеговину од 26. јуна 1879. године; Казнени закон о злочинствима, преступима и прекршајима од 27. маја 1852. године за Хрватску и Славонију; Казнени закон о злочинствима, преступима и прекршајима за Далмацију и Словенију од 27. маја 1852. године и др.

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије важи (са изменама и допунама из 1931. године), све до 1941. године. Одредбе о заштити докумената из параграфа 86. Казненог законика Краљевине Србије, преузима Кривични законик КСХС (КЈ) у члану 102.¹⁴

Члан 102. Кривичног законика КСХС (КЈ) предвиђа:

“Робијом ће се казнити:

1 - ко тајне државне или исправе или извештаје за које зна да се у интересу државе у тајности чувају, изда или саопшти страном власти или њеним поузданицима или их објави;

2 - ко на штету Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца уништи, преиначи или прикрије исправе или доказе о ком праву Краљевине према којој страном држави или направи лажне исправе и тиме доведе у опасност интересе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Ако је које од ових дела учињено из нехата учинилац ће се казнити затвором.”

¹⁰ “Службене новине КСХС” 147/1921.

¹¹ “Службене новине КСХС” 91-XIV/1922.

¹² “Службене новине КСХС” 33-XVI/1929.

¹³ “Службене новине КСХС” 47-XXI/1929. Види и “Кривични законик” аутора др Гојка Никетића, издање Издавачког и књижарског предузећа Геца Кон а.д, Београд, 1939, 722.

¹⁴ Види исту публикацију, 243.

Исто тако, у овом смислу, имамо и друге одредбе у Кривичном законнику Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевине Југославије), од којих наводимо само неке:

- у члановима 108 - 110. *предвиђена је кривичноправна заштита, за време рата и мира, нацрта ратних операција, тврђава, утврђених места или других места одређених за одбрану, те свих других списа о чињеницама, предметима и мерама који се односе на рат или војну одбрану земље или за које постоји државни интерес да се у тајности чувају;*

- у члановима 214 – 233. *предвиђена је кривична одговорност за прављење лажних исправа, затим преиначавање исправа домаћих и страних, званичних књига, записника, регистара или спискова који се воде са званичном истиношћу, тестамената, меница и чекова, акција, обвезница, заложница и других хартија од вредности, оверавање неистинитог садржаја, уништавање, прикривање или повреда или чињење неупотребљивом туђе исправе и др;*

- у члану 397. *предвиђена је кривична одговорност и казна затвора или строгог затвора за државног службеника који уништи или сакрије каква службени спис, записник или другу исправу. Ако су ове радње извршене у намери да се себи или другоме прибави каква корист или да се други оштети, предвиђена је казна робије до десет година.*